

Konferencja *Adam Chętnik – badacz pogranicza* sfinansowana została ze środków Miasta Ostrołęki

Miasto Ostrołęka

Marta Łępicka

Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika

Obraz Adama Chętnika w świadomości lokalnej społeczności.

Za sprawą wybitnego polskiego socjologa Stanisława Ossowskiego, termin *mała ojczyzna*¹ na dobre zagościł w słowniku nauk społecznych. Przyjął się na tyle dobrze, że określenie to zapożyczają m.in. historycy, etnografowie, regionaliści, a także filozofowie.

Poniższy artykuł będzie próbą dowiedzenia ważności i istoty wskazanego terminu oraz możliwości jakie daje społeczeństwu w kwestii przywiązania do swoich tradycji, propagowania lokalnej kultury i dumy z własnej odrębności.

Integralną częścią rozważań będzie analiza upamiętniania i ich roli lokalnych autorytetów oraz ich działań w krzewieniu lokalnego patriotyzmu, a także form wyrażania o nich pamięci.

Społeczeństwo lokalne

Wskutek przemian ustrojowych lat 90. XX w. w Polsce pojęcie „lokalności”, przestało

¹ Theiss W., *Mała ojczyzna: perspektywa społeczno-edukacyjna* [w:] *Wiś Radomska*, nr 7/2004, s. 7.

być ideą abstrakcyjną, a wraz z częstszym przywoływaniem go w dyskursie publicznym na trwałe przeniknęło do świadomości mieszkańców miast i wsi.² W ujęciu systemowym, społeczność lokalna traktowana jest jako [...] *realna całość, na którą składa się kombinacja społecznych jednostek i systemów wypełniających ważne społeczne funkcje, mające swoje lokalne odniesienie.*³

Dzięki transformacji systemowej w Polsce na znaczeniu zyskał również rozwój struktur terytorialnych, co umożliwiło lokalnym społecznościom⁴ mocniejsze akcentowanie własnej tożsamości, a zarazem *łącznie pojęć „zakorzenie” w danym miejscu, czas i przestrzeń, kapitał, integracja, aktywność społeczna, projekty i rozwój.*⁵ Jednocześnie, wraz z wprowadzonym systemem demokratycznym społeczności lokalne otrzymały możliwości rozwoju społecznej aktywności i eksponowania lokalnego patriotyzmu przy jednoczesnej mobilizacji, wspólnym zgodnym i dynamicznym działaniu oraz współdecydowaniu mieszkańców o swoich małych ojczyznach. Partycypacja społeczności lokalnych w budowanie poczucia niezależności i autonomii na rzecz rozwoju miejsca zamieszkania oraz rozwiązywania miejscowych problemów jest cechą charakterystyczną społeczeństwa obywatelskiego. Społeczeństwa, które jest swoistą wizją, ludzi żyjących we własnych zewnętrznych ramach wyznaczanych przez rodzinę, klan i lokalną społeczność, a z drugiej odseparowanego i jednocześnie w znacznym stopniu autonomicznego względem niego. Według E. Shilsa, amerykańskiego socjologa, teoretyka społeczeństwa – warunkiem do istnienia tego typu społeczeństwa, jest fakt uświadomienia sobie przynależności do niego, co daje podstawę do wykształcenia tożsamości zbiorowej.⁶

² Lewenstein B., *Wspólnota społeczna, a uczestnictwo lokalne. Monografia procesów uczestnictwa w samorządzie terytorialnym w pierwszych latach transformacji w Polsce*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Warszawa 1999, s. 5.

³ Warren R.L., *The Community in America*, Chicago 1972, s. 5 [w:] Lewenstein B., *Wspólnota społeczna, a uczestnictwo lokalne...*, dz. cyt., s. 19.

⁴ Pojęcie społeczności lokalnej mieści się w kategorii pojęcia *community* co według definicji G.A. Hillary'ego określa pewien typ więzi społecznej lub modelu stosunków międzyludzkich, łączących jednostki zajmujących wspólną przestrzeń, wspólne powiązania i społeczne interakcje. Jednocześnie są one w opozycji zmodernizowanych i zrzeszeniowych kontaktów społecznych za: Hillary G.A., *Definition of Community: Areas of Argeement* [w:] *Rural Sociolory*, nr 20/1955 [w:] Lewenstein B., *Wspólnota społeczna, a uczestnictwo lokalne...*, dz. cyt., s. 11.

⁵ Kuchmacz B., *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju lokalnego*, Wydawnictwo CeDeWu.pl, Warszawa 2016, s. 7.

⁶ Shils E., *Co to jest społeczeństwo obywatelskie?* [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie*, Michalski K. (red.), Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1994, [w:] Trutkowski C., Mandes S., *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 23.

Tożsamość

Pomimo braku powszechnej zgody, co do definicji jak i teoretycznych kwestii związanych z pojęciem tożsamości, zrobiło ono wielką karierę w naukach społecznych.⁷ Wartość pojęcia tożsamość uwidaczniają zarówno klasyczne jak i współczesne teorie społeczne⁸. Wielowymiarowość i wielopłaszczyznowość⁹ wspomnianego pojęcia w literaturze¹⁰ pozwala na wykorzystanie w pełni możliwości jaką daje jego analiza oraz pozwala nadać temu pojęciu, a przede wszystkim w ujęciu jako proces, ram pozwalających zrozumieć sens i znaczenie tożsamości we współczesnym świecie. Dzieje się tak dlatego, że tożsamość stanowią syntezę pojęć takich jak: jaźń, interakcja, krzyżowanie się kręgów społecznych, przynależność grupowa, symbol, znak. Wynikiem tego jest zatem kluczowe znaczenie pozycji pojęcia tożsamości jako instrumentu wyjaśniania coraz bardziej złożonej rzeczywistości społecznej, zmian równowagi i zaufania w społeczeństwie.

Tożsamość to wreszcie zespół doświadczeń życiowych, refleksji nad sobą a także przyjmowanie perspektywy innych członków danej zbiorowości.¹¹ Nie ma bowiem *tożsamości w oderwaniu od kontekstu społecznego*¹².

Najogólniejsza definicja tożsamości dotyczy określenia „samego siebie” w rzeczywistości społecznej. Na potrzeby poniższego artykułu należy podkreślić dwa charaktery tożsamości: jednostkowy i zbiorowy.

Tożsamość jednostkowa w literaturze definiowana jest jako zbiór przekonań i sądów człowieka - aktora społecznego o samym sobie. To również jeden z elementów pomocny w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: kim jestem? Pytaniu, którego odpowiedź nadaje sens jako osobie i staje się własną prawdą. Rodzimy się i dorastam w jakimś miejscu, które staje się naszą prywatną ojczyzną. Dorastanie w konkretnym miejscu kształtuje nas na przyszłe lata.

⁷ Mach Z., Przedmowa [w:] T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa i. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 7.

⁸ Novikova K., *Społeczne teorie tożsamości – przegląd wybranych koncepcji ...*, dz. cyt. t., s. 380.

⁹ Do równoważników pojęciowych zaliczyć można następujące określenia: identyfikacja, samoświadomość, świadomość jednostki, natomiast bardzo blisko sensu nadawanemu tożsamości lokują się kategorie takie, jak: światopogląd, postawa, jaźń, ego, dusza. Za: Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 19.

¹⁰ Dla przykładu należałoby wymienić: koncepcja tożsamości G. Simmla, badania E. Eriksona, Z. Baumaną, A. Giddensa, Ch. Cooleya, przedstawiciela nurtu interakcjonistycznego G.H. Meada czy też dramaturgicznego E. Goffmana.

¹¹ Novikova K, *Społeczne teorie tożsamości – przegląd wybranych koncepcji* [w:] Journal of Modern Science (JoMS), nr 2 (17) 2013, s. 377.

¹² Mach Z., *Przedmowa...*, tamże.

Podróże nas kształcą, a inne osoby znaczące¹³ dla nas powodują, że nabywamy innych cech tożsamości. Nie zapominamy jednak o swojej rodzinie, tradycji i lokalnej kulturze, a elementy te odgrywają ważną rolę w późniejszym życiu. I choć wielu dziś twierdzi, że współcześnie tracą one na znaczeniu, bo żyjemy w zglobalizowanej przestrzeni świata.

Nieco bardziej złożoną jest definicja tożsamości zbiorowej. Odnosi się ona do zbiorowości lub grupy społecznej, dzięki której jednostka umiejscawia się w danym obszarze rzeczywistości społecznej lub jest osadzana w niej przez obserwatora zewnętrznego.¹⁴ *Jest zatem swoistym rezultatem klasyfikacji świata społecznego, porządkiem zaprowadzonym w symbolicznym świecie wokół nas, jest obrazem grupy, zintegrowanym systemem elementów, które reprezentują jej zasadnicze cechy i odróżniają ją od innych grup, a także określa ją ich wzajemne relacje. Wszystko, co postrzegamy i o czym myślimy, musi być określone, znane i mieć swoje miejsce – w ten sposób w każdym społeczeństwie powstaje unikatowy system znaczeń, wartości i symboli, czyli kultura.*¹⁵ Pomaga też w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie – kim jesteśmy jako grupa?

Całokształt człowieka i jego wyjątkowość tworzy się łącząc wszystkie elementy składające się na tożsamość czyli: światopogląd, pochodzenie, tradycja, wartości, przekonania, doświadczenia, interakcje z innymi ludźmi.¹⁶ Może być on jednostkowy, zbiorowy, społeczny, narodowy, polityczny, kulturowy, regionalny, etniczny, religijny, a każdy z nich przedstawia inne pole składające się na całokształt ludzkiej tożsamości. Pojęcie tożsamości wiąże się z kategorią podmiotowości. Tożsamość ludzka kształtowana jest przez całe życie i podlega wielu czynnikom, które wpływają na jej kształtowanie.¹⁷

Wyznaczniki tożsamości

Tożsamość regionalna (tożsamość odnosząca się do regionu) i tożsamość lokalna

¹³ Osoba znacząca to ten, kto w procesie socjalizacji odgrywa istotną rolę przy kształtowaniu się osobowości jednostki społecznej i wpływa na jej zachowania. Koncepcja G. H. Meada znajduje odzwierciedlenie współcześnie w Osoby znaczące są wzorami do naśladowania. W toku rozwoju jednostka przechodzi stopniowo od naśladowania cenionych i atrakcyjnych sposobów zachowania się innych ludzi do przyswojenia sobie rozmaitych reguł postępowania w sposób bardziej świadomy i do samodzielnego stosowania ich w różnych sytuacjach.

¹⁴ Nowicka, A. (2021). *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej* [w:] *Rozprawy Społeczne*, nr 15 (3), s. 10.

¹⁵ Mech Z., *Przedmowa...*, s.

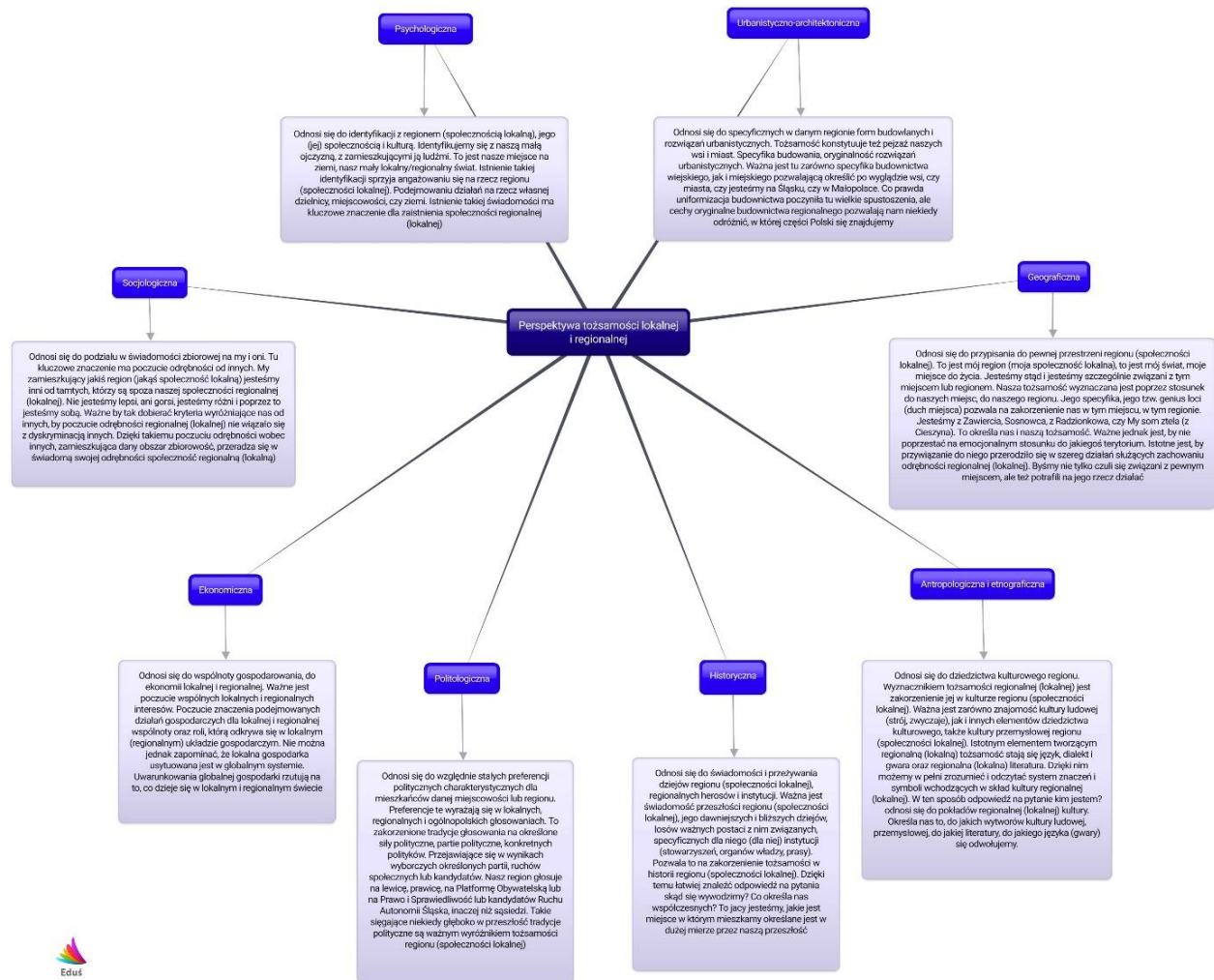
¹⁶ Nowicka, A. (2021). *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie...* dz. cyt., s. 11.

¹⁷ Tamże.

(odnosząca się do społeczności lokalnej) – szczególny przypadek tożsamości społecznej (zbiorowej), opartej na tradycji regionalnej (lokalnej), odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego terytorium, regionu (społeczności lokalnej) jego cech specyficznych cech społecznych, kulturowych (symbolicznych), gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających go (ją) spośród innych regionów (społeczności lokalnych). Pozwala społecznościom identyfikować się z innymi mieszkańcami tego samego regionu i ponosić odpowiedzialność za swoje otoczenie.

Tożsamość lokalną i regionalną można rozpatrywać z wielu perspektyw co ilustruje tab.

nr 1.

Rys. nr 1. Perspektywy tożsamości lokalnej i regionalnej oprac. własne na podstawie ...

Kluczową rolę kształtowaniu się tożsamości jednostek i społeczności odgrywa tradycja. Jest niejako „łącznikiem” pomiędzy współczesnością, a lokalną historią. Lokalne obrzędy,

święta czy rytuały przekazują normy i wartości, które wpływają na nasze postawy i codzienne wybory. Wspólne celebrowanie tradycji wzmacnia więzi międzyludzkie, tworząc zintegrowane społeczności oraz pozwala społecznościom przetrwać i rozwijać się w obliczu wyzwań współczesnego świata. Tradycje wiążąc nas z przeszłością i pomagając budować przyszłość. Dzięki nim możemy poczuć się częścią większej całości, co jest kluczowe dla przetrwania i rozwoju społeczności.

Warto też zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt budowania poczucia podmiotowości i lokalnej tożsamości. To oddanie pamięci osobom, które nie są znane szerszej publiczności, a lokalnie zasługują na pamięć i docenienie.

Lokalny autorytet nie musi być osobą popularną czy znaną społeczności szerzej znaną społeczności krajowej czy też zagranicą. To może być osoba jak również grupa osób czy instytucja, która poprzez swoje zaangażowanie i pracę na rzecz tutejszej ludności poprzez chociażby kultywowanie unikatowych tradycji cieszy się ogólnym szacunkiem i uznaniem wśród mieszkańców.

Definiując autorytet, mówimy o osobie, która zdobyła poważanie innych, głównie dzięki swoim unikalnym kompetencjom, imponującej wiedzy, obszernemu doświadczeniu czy też zasłużonej pozycji społecznej. Autorytety są postrzegane jako niezwykle wiarygodne źródła informacji, a także jako wzorce postępowania, które inspirować i kształtować zachowania innych.

Autorytety są niczym latarnie morskie wśród społecznej burzy – stanowią one punkt odniesienia, ułatwiają orientację w zawiłościach rzeczywistości, służą jako przewodnicy, którzy dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu są w stanie wskazać najlepszą drogę. Takie osoby często odgrywają kluczową rolę w procesie społecznego uczenia się, kreując normy, zasady i wartości, które stanowią fundamenty dla funkcjonowania społeczeństw. Dlatego też autorytet nie jest tylko kwestią uznania, ale także poważnej odpowiedzialności.

W Ostrołęce istnieje wiele ulic, skwerów czy instytucji imienia lokalnych osobistości. Miejskie legendy odkrywają historię ludzi, którzy dla niego tworzyli, w nim żyli i pozostawili po sobie ślad upamiętniony ulicą swojego nazwiska. Nazwa ulicy odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości miasta. Są one nie tylko odzwierciedleniem jego historii, ale także elementem, który buduje wspólnotę mieszkańców. Każda nazwa ulicy jest jak kapsuła czasu, która przenosi nas do innej epoki i pozwala lepiej zrozumieć przeszłość. Stąd wiele ulic nosi nazwy, które upamiętniają ważne postacie historyczne, wydarzenia czy miejsca, które miały szczególne znaczenie dla rozwoju miasta. Dzięki temu, codziennie poruszając się po mieście,

mieszkańcy mają okazję obcować z historią i tradycją, co wzmacnia ich poczucie przynależności do wspólnoty. Sam proces nadawania nazw ulicom jest często przedmiotem dyskusji i debat, co pokazuje, jak ważne dla mieszkańców są te symbole tożsamości. Współczesne decyzje dotyczące nazewnictwa ulic uwzględniają nie tylko aspekt historyczny, ale także potrzeby i oczekiwania społeczności lokalnej.¹⁸

Analizując powyższy fragment można postawić tezę, że Adam Chętnik wpisuje się w definicję autorytetu i w pełni zasługuje na to, aby jego nazwiskiem uhonorować instytucje, inicjatywy, a także przestrzenie miejskie i obiekty.

Adam Chętnik

Postać Adama Chętnika¹⁹ ściśle łączy się z Mazowszem Północno-Wschodnim. Lista jego zasług i poczynań wspomnianego bohatera jest bardzo długa i wykraczająca poza ramy jednej dyscypliny. Poseł, badacz Kurpiowszczyzny, propagator sportu, muzealnik, twórca Skansenu w Nowogrodzie. Pisarz, społecznik, cieśla, wydawca. W oczach następców prawdziwą – w dobrym słowa tego znaczeniu – legendą.

Biorąc pod uwagę Mazowsze północno-wschodnie imię zasłużonego badacza noszą:

1. Ulice, skwery i place

Ulice imienia Adama Chętnika odnajdziemy w miejscowościach ściśle związanych z regionem Kurpiowszczyzny i Podlasiem, gdzie w większości życia przebywał Chętnik i tak ulicą im. Adama Chętnika pojedziemy w: Ostrołęce, Białymstoku,²⁰

2. Instytucje oświatowe

Adam Chętnik stał się patronem: Skansenu w Nowogrodzie, Zespołu Placówek Oświatowych w Jednorożcu, Zespołu Szkół Zawodowych nr 4 w Ostrołęce, Szkoła Podstawowa w Nowogrodzie, ponadto założone w 1986 roku Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe i od 2007 roku Hufiec Nadnarwiański ZHP w Łomży, Polskie Towarzystwo Turystyczno - Krajoznawcze (PTTK) Oddział Łomża.

¹⁸ Ulice Twojego Miasta dostęp z dnia 19.05.2025 r.

¹⁹ Postać Adama Chętnika była i jest przedmiotem analizy wielu dziedzin naukowych. Liczne zbiory związane ze wspomnianą postacią posiada Biblioteka Miejska w Ostrołęce autorstwa m.in: A. Kutrzeba – Pojnarowa, K. Braun, M. Pokropek, Z. Niedziałkowska i wielu innych.

²⁰ Miejscowości, w których istnieją ulice im. Adama Chętnika to: Ostrołęka, Białystok, Łomża, Nowogród, Myszyniec, Kadzidło za: Główny Urząd Statystyczny / REGON, TERYT dostęp z dnia 19.05.2025 r.

3. Pomniki i tablice pamiątkowe

Mural w Łomży upamiętniający Adama Chętnika, Pomnik w Nowogrodzie wraz z ławeczkami jego dwóch żon, Tablica pamiątkowa w Myszyńcu, pomnik na cmentarzu w Nowogrodzie z pamiątkowym głazem i pieniem bartnym, epitafium z inicjatywy Jadwigi Chętnik w Katedrze Łomżyńskiej.

Ponadto, imieniem Adama Chętnika upamiętniono Kurpiowską ścieżkę rowerową, a także powołano do życia fundację, której celem jest podtrzymywanie i kultywowanie pamięci o wspomnianym badaczu Kurpiowszczyzny.

O Adamie Chętniku nie zapominają samorządowcy i tak Sejmik Województwa Podlaskiego ogłosił rok 2015 Rokiem Adama Chętnika. Podobną uchwałę podjęła Rada Powiatu Ostrołęckiego. Stowarzyszenie „Unikat –Przyjazna Gmina” z Ostrołęki we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Ostrołęce i miastem Ostrołęka wydało 2 tysiące egzemplarzy talarów kurpiowskich z wizerunkiem Adama Chętnika.

Dodatkowo warto podkreślić, iż w szkołach imienia Adama Chętnika organizowane są cyklicznie, konkursy wiedzy o patronie oraz prelekcje, wystawy i imprezy kultywujące pamięć o Chętniku i kultywowanym przez niego folklorze. Inicjatywy²¹ związane z dorobkiem badacza podejmowane są również przez: Uniwersytet Warszawski, Muzeum Przyrody w Drozdowie²², Muzeum Północno-Mazowieckie w Łomży²³, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Muzeum Bursztynu w Gdańsku²⁴, Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce, Skansen w Nowogrodzie, Muzeum Ziemi PAN, Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu.²⁵

Należy też pamiętać, że książki autorstwa Adama Chętnika ciągle cieszą się popularnością.²⁶

W 2025 roku minie 140 rocznica urodzin wybitnego badacza. Ponownie Województwo Podlaskie uhonoruje pamięć Adama Chętnika – wybitnego etnografa, społecznika i popularyzatora kultury kurpiowskiej z Nowogrodu. Władze województwa podjęły decyzję o ogłoszeniu roku 2025 Rokiem Adama Chętnika. Obchody rocznicowe będą obejmować

²¹ Konferencje naukowe organizowały m.in. Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe, Jednostki samorządowe np. Gmina Turośl i Gmina Kadzidło.

²² Wystawa - *Działalność sejmowa Adama Chętnika*.

²³ Wystawa - *Osóbki kurpiowskie, Adam Chętnik – znany i nieznan oraz Bursztyniarstwo – Adam Chętnik*.

²⁴ Akademia Bursztynu: *Adam Chętnik we wspomnieniach*.

²⁵ Wystawa – *Chętnik znany i nieznan*.

²⁶ Miejska Biblioteka Publiczna w Ostrołęce w swoich zbiorach zgromadziła 54 pozycje autorstwa Adama Chętnika.

wydarzenia kulturalne, naukowe i artystyczne. W Nowogrodzie powstanie m.in. seria murali inspirowanych dziedzictwem Kurpi. Wszystkie te inicjatywy pokazują, że pamięć o Adamie Chętniku jest żywa. Świadczy to zarówno o szacunku do jego twórczości, chęci wsparcia i pokreślenia podmiotowości Kurpiowszczyzny jak również ocalenie od zapomnienia i wzmacnianie lokalnej tożsamości i tradycji.

Streszczenie:

Artykuł jest próbą przedstawienia roli i znaczenia postaci Adama Chętnika dla tworzenia się lokalnej tożsamości kulturowej. Dziś – po 140 latach – od urodzin znakomitego Kurpia jego osoba patronuje licznym inicjatywom podejmowanym na terenie Mazowsza Północno-Wschodniego, a pamięć o jego działalności pozostaje żywa.

Summary:

This article attempts to present the role and significance of Adam Chętnik in shaping local cultural identity. Today – 140 years after the birth of this distinguished Kurpie figure, he remains a patron of numerous initiatives undertaken in Northeastern Mazovia, and the memory of his work remains vivid.